

УДК 347.951.3

Василь Бонтлаб,

канд. юрид. наук,
доцент Київського інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Стаття містить аналіз основних новел законодавства у сфері виконання судових рішень у цивільному судочинстві України. Розкрито поняття, наведено класифікацію судових рішень у цивільному судочинстві в Україні, а також зміст правовідносин щодо виконання судових рішень. Надано позитивну оцінку введеному інституту приватних виконавців, а також рекомендації щодо ефективної реалізації нового законодавства у сфері виконання судових рішень у цивільному судочинстві.

Ключові слова: цивільне судочинство, судові рішення, виконання судових рішень, приватний виконавець.

Постановка проблеми. Судове рішення справедливо вважається основою для встановлення законності, ствердження верховенства права, вирішення тих чи інших спірних або безспірних відносин. Проте ефективність судової системи формується не лише справедливим судочинством, а й виконанням, добровільним чи примусовим, постановленого рішення, адже від цього залежить довіра громадян до судової гілки влади, її авторитет у суспільстві.

Розбудова в Україні сучасної моделі цивільного судочинства на основі реформування судової гілки влади, посилення ефективності і дієвості правової охорони і захисту прав та свобод особи передбачає становлення новітнього цивільного процесуального законодавства, яке б забезпечувало незворотність демократичних традицій і реформ. Становлення в Україні сучасної моделі цивільного судочинства тісно пов'язане й обумовлене правом особи на судовий захист як важливого складника системи конституційних прав людини. Саме норми Конституції і міжнародних договорів України є правовим базисом розвитку новітнього цивільного процесуального законодавства України.

Однією із цілей цивільного судочинства є судовий розгляд справи з метою захисту порушеного права шляхом постановлення судом рішення, яким дана справа вирішується. Аналіз судової статистики за 2015 рік

свідчить про велику питому вагу цивільних справ у загальній кількості справ, що розглядалися судами першої інстанції, які становлять 40 %, переважно справи позовного провадження. Тому судові рішення відіграють важливу роль як у практичному, так і в теоретичному аспектах цивільного судочинства. Тим більше, сучасний стан судової реформи в Україні передбачає вдосконалення механізмів виконання судових рішень. Тому належне теоретичне підґрунтя реформування судового судочинства в частині постановлення та виконання рішень суду не викликає сумнівів.

Передбачається, що реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів проводитиметься у два етапи: 1) невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні; 2) системні зміни в законодавстві, у тому числі прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів.

Стан дослідження. Аналіз останніх досліджень у сфері теорії цивільного процесу свідчить про досить активний інтерес наукових кіл до механізму виконання судових рішень у цивільному судочинстві. Тим не менше, у юридичній науці проблематика правового регулювання виконання судових рішень є досить актуальною, особливо з огляду на

реформування судової системи України, гармонізації національного цивільного процесуального законодавства України та ЄС, розвитку новітньої моделі цивільного судочинства. Доречно підкреслити, що означені питання так чи інакше висвітлюються фахівцями як вітчизняного, так і зарубіжного цивільного процесуального права. Зокрема, дана тематика розкрита у працях таких вчених, як В. В. Комаров, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан, В. І. Тертишніков, С. С. Бичкова, М. Г. Митракова, В. Ф. Усенко, Ю. Д. Притика, А. В. Солонар, А. С. Васильєв, С. В. Ківалов, Ю. С. Шемшученко та ін.

Підтримуючи суттєвий внесок вітчизняних та зарубіжних учених-процесуалістів у розвиток доктрини цивільного процесуального права, цивільного судочинства, зазначимо, що сучасний стан виконання судових рішень в Україні потребує суттєвого вдосконалення. Проблематика щодо правового регулювання судових рішень набуває дедалі більшої актуальності з огляду на необхідність проведення в Україні системних і демократичних реформ, забезпечення доступності та ефективності правосуддя. Проблематика реформування цивільного судочинства, розбудови новітнього цивільного процесуального законодавства є ключовим етапом розвитку громадянського суспільства та новітньої моделі держави.

Метою наукової статті є науково-теоретичний аналіз новел у правовому регулюванні виконання судових рішень у цивільному судочинстві, з'ясування їх особливостей, що дасть змогу сформувати адекватну науково-теоретичну основу для реформування цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Згідно з положеннями Конституції України, судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України (ст. 124) [1]. У цьому аспекті важливо чітко розуміти, що саме потрібно вважати судовими рішеннями і що означає їх обов'язковість.

У науці цивільного процесу судові рішення розуміють як узагальнюючий термін судових актів, які приймає суд при вирішенні будь-яких питань у межах цивільного судочинства, що є процесуальною формою суджень або волевиявлення суду владного характеру [2, с. 625]. Натомість професор М. М. Ясинок стверджує, що поняття «судове рішення» потрібно формувати в трьох аспектах: за формою, за сутністю та за спрямуванням. За формою судові рішення є процесуальним письмовим документом, структурованим та ухваленим у встановленому

процесуальним законом порядку. За змістом судові рішення є актом правозастосування матеріального права на основі доказування, що було предметом судового дослідження. За спрямованістю судові рішення – це процесуальний документ, що ухвалюється від імені держави та має обов'язкову силу для всіх суб'єктів, тобто трансформація волі суду у волю держави [3, с. 346].

У навчально-науковій літературі також висловлюється думка про те, що «особлива юридична та соціальна природа судового рішення дає підстави вважати його переш за все актом реалізації легітимної судової влади, що здатний привести в дію універсальний механізм захисту права». Відтак «судове рішення як акт судової влади – це правозастосовний акт, ухвалений іменем України, оформлений у вигляді процесуального документа, що владно підтверджує правовідносини сторін на основі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи» [2, с. 627].

У науці цивільного процесуального права використовуються різні критерії для класифікації рішень суду. Так, Т. М. Кілічава за критерієм способу захисту права виділяє такі види рішень: 1) про присудження (відповідачу присуджується виконати на користь позивача певні дії); 2) про визнання (підтвердження наявності або відсутності між сторонами певних відносин, обставин, юридичних фактів); 3) конститутивні (спрямовані на зміну чи припинення правовідносин). Залежно від обсягу вирішених питань Т. М. Кілічава виділяє рішення: 1) основні та 2) додаткові. З огляду на зміст резолютивної частини рішення, останні поділяються на: 1) альтернативні (за якими можливі декілька способів виконання рішення); 2) факультативні (наприклад, повернути майно, а в разі неможливості – стягнути його вартість) [4, с. 184-185]. До речі, серед учених-процесуалістів обстоюється теза про неприпустимість альтернативних рішень, оскільки вони суперечать принципу визначеності судового рішення [2, с. 635]. Крім зазначених видів рішення суду, в навчально-науковій літературі також виділяють: 3) імперативні (передбачають єдиний можливий спосіб виконання рішення); 4) умовні (виконання можливе за наявності певних умов) [5, с. 128].

Виконання судових рішень становить зміст виконавчого провадження як стадії цивільного судочинства. Як зазначає професор С. Я. Фурса, виконавчі процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, які потенційно існують та забезпечуються державою через спеціальну процедуру, що передбачає примусовий характер виконання рішень судів та інших юрисдикційних орга-

нів [6, с. 14]. Водночас правове регулювання виконання судового рішення потребує нового, ефективного, законодавства. Згідно з положеннями Стратегії реформування судочинства, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження передбачає: 1) створення єдиного механізму функціонування системи органів примусового виконання рішень; 2) розвиток інституту приватних виконавців через поступове створення системи самоврядування, механізму допуску до професії; впровадження системи контролю за діяльністю приватних виконавців та позбавлення дозволу на здійснення ними професійної діяльності, а також впровадження страхування професійної цивільної відповідальності приватних виконавців; 3) забезпечення рівноцінної конкуренції між державними та приватними виконавцями судових рішень; дотримання балансу повноважень приватних і державних виконавців; 4) перегляд механізму визначення винагороди виконавців з метою стимулювання зростання рівня реального виконання судових рішень; 5) впровадження якісної системи постійно діючої підготовки і підвищення кваліфікації виконавців відповідно до чітко визначених і належно систематизованих цілей і завдань, перегляд вимог до виконавців; вдосконалення етичних і дисциплінарних правил щодо виконавців; 6) зниження формалізації, оптимізація стадій виконавчого провадження та строків проведення виконавчих дій; 7) досягнення справедливого балансу інтересів між захистом прав стягувачів і боржників у тому числі через надання виконавцям практичного доступу до активів боржників і водночас забезпечення гарантій від зловживань, впровадження дієвих стимулів для добровільного виконання судових рішень, заходів впливу щодо боржників; 8) посилення управління інформаційними системами для кращого надання виконавцями послуг електронного правосуддя [7].

Варто також зазначити, що згідно з положеннями Закону України «Про внесення змін до Конституції України (в частині правосуддя)» [8] (Закон набирає чинності 30.09.2016) Основний Закон України доповнено статтею 129.1, яка говорить: «Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд».

Однією з новел, що містить нове законодавство у сфері виконання судових рішень у цивільному судочинстві, є запроваджен-

ня інституту приватних виконавців. Так, ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [8] (закон набирає чинності 05.10.2016; далі – Закон № 1403-VIII) передбачено, що приватним виконавцем може бути громадянин України, уповноважений державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом, на засадах незалежної професійної діяльності. Аналіз зарубіжного досвіду формування механізму виконання рішень юрисдикційних органів дає змогу виділити три основні моделі примусового виконання рішень, зокрема: державна система виконання рішень (Німеччина, Фінляндія), приватна (Литва, Естонія, Бельгія) та комбінована (Великобританія, Болгарія) [9, с. 816]. Водночас потрібно зазначити, що приватна система виконання рішень юрисдикційних органів також передбачає державне регулювання професійної діяльності приватних виконавців, зокрема, щодо доступу до професії, визначення компетенції, встановлення правил діяльності тощо. Виходячи зі змісту статті 5 основи Закону України «Про виконавче провадження» [10] (закон набирає чинності 05.10.2016; далі – Закон № 1404-VIII), примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених цим Законом випадках на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких встановлюються Законом № 1403-VIII. Таким чином, в Україні формується комбінована (змішана) система виконання рішень юрисдикційних органів, яка передбачає поєднання діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців.

Незважаючи на застереження щодо можливого посилення рейдерства внаслідок роздержавлення інституту примусового виконання рішень, вважаємо, що формування інституту приватних виконавців якраз сприятиме підвищенню рівня виконання рішень юрисдикційних органів у цивільних справах, розвантажить органи державної виконавчої служби (що створить об'єктивні передумови для більш ефективної роботи державних виконавців), зменшить рівень корупції в органах виконавчої служби (адже монополія державного виконання буде порушена альтернативними суб'єктами виконавчого процесу). Зрештою, прийняття судового рішення матиме більш прогнозовані, реалістичні наслідки для сторін цивільної справи, а отже, довіра громадян до органів судової влади буде зростати, що сприятиме формуванню в Україні громадянського суспільства, правової держави.

Науковці також звертають увагу на складність формування корпусу приватних виконавців, а тому пропонується передбачити можливість тимчасового суміщення виконавчої діяльності із суміжними видами діяльності в юридичній сфері [11]. Новим Законом № 1403-VIII встановлено, що приватним виконавцем може бути громадянин України, уповноважений державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень у встановленому законом порядку, який досяг 25 років, має вищу юридичну освіту не нижче другого рівня, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права після отримання відповідного диплома не менше двох років та склав кваліфікаційний іспит. Для визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір здійснювати діяльність приватного виконавця, та вирішення питання щодо надання права на здійснення діяльності приватного виконавця при Міністерстві юстиції України утворюється Кваліфікаційна комісія приватних виконавців.

Законом № 1404-VIII визначено, які рішення можуть бути передані для примусового виконання приватним виконавцем. Щодо цього варто зазначити, що до компетенції приватного виконавця належать ті ж рішення, що і до компетенції державної виконавчої служби, зазначені у ст. 3, крім: 1) рішень про відібрання і передавання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною; 2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, НБУ, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також юридичні особи, які повністю або частково (понад 25 %) належать державі; 3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена законом; 4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи; 5) рішень адміністративних судів та рішень ЄСПЛ; 6) рішень, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності; 7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб; 8) рішень, за якими боржниками є діти або недієздатні (обмежено дієздатні) фізичні особи; 9) рішень про конфіскацію майна; 10) рішень, які не належать до компетенції органів примусового виконання (наприклад, органами доходів і зборів; банками; казначейськими установами).

Водночас положеннями ст. 3 Закону № 1404-VIII прямо зазначено, що примусовому виконанню (в тому числі і за допомогою приватних виконавців з урахуванням зазначених вище винятків) підлягають рішення на підставі таких документів: 1) виконавчих листів та наказів, що видаються

судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України; 2) ухвал, постанов судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом; 3) виконавчих написів нотаріусів; 4) посвідчень комісій із трудових спорів, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій; 5) постанов державних виконавців про стягнення виконавчого збору, постанов державних виконавців чи приватних виконавців про стягнення витрат виконавчого провадження, про накладення штрафу, постанов приватних виконавців про стягнення основної винагороди; 6) постанов органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом; 7) рішень інших державних органів та рішень Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами; 8) рішень Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України; 9) рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень.

Важливо також звернути увагу на новели щодо судового контролю за виконанням судових рішень. Із прийняттям нового законодавства про виконавче провадження було внесено і відповідні зміни до ЦПК (які набувають чинності щодо діяльності приватних виконавців з 05.01.2017) щодо відповідного судового контролю. Перш за все, зміни стосуються поширення судового контролю на виконання рішень як органами державної виконавчої служби, так і приватними виконавцями. Згідно з чинною редакцією ЦПК сторони виконавчого провадження, вважаючи, що їхні права діями, бездіяльністю чи рішенням виконавців порушено, можуть звернутися зі скаргою до суду (ст. 383 ЦПК) або до начальника відповідного відділу державної виконавчої служби (ст. 384 ЦПК). Проте зазначене положення втрачає свою чинність.

Зазначимо, що у ст. 74 Закону № 1404-VIII передбачається, що право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність виконавця та

посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення у суді, який видав виконавчий документ, матимуть не лише сторони, а й інші учасники та особи. До того ж зазначеним законом передбачається можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець.

Згідно з положеннями ст. 37 Закону № 1403-VIII приватний виконавець несе за свої рішення, дії чи бездіяльність та завдану третім особам шкоду цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, установлених законом, а також дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому зазначеним Законом.

Отже, законодавством встановлюється правовий статус приватних виконавців, врегульовано процедури набуття та зупинення права на здійснення діяльності приватними виконавцями, визначено особливості фінансового забезпечення їхньої діяльності, а також можливості для оскарження та притягнення до відповідальності приватних виконавців. Варто також погодитися з думкою, що з уведенням інституту приватних виконавців держава не самоусувається від сфери виконання рішень, адже держава здійснюватиме контроль та регулювання шляхом ліцензування, страхування, атестації [12].

З огляду на історію становлення в Україні інституту виконання рішень, а також зважаючи на досвід окремих європейських держав, М. Марченко вважає, що нині є всі умови для відродження інституту приватних виконавців, але впроваджувати професійних судових виконавців потрібно поступово, не руйнуючи позитивних здобутків сучасної системи виконання судових рішень [13, с. 29].

Висновки

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що однією із нагальних проблем сучасного стану розвитку цивільного процесуального законодавства є вдосконалення правового регулювання виконання постановлених судових рішень, що разом із підвищенням доступу до правосуддя, усуненням проявів корупції в органах судової влади, створенням дієвого суддівського самоврядування, а також оптимальним рівнем завантаженості суду сприятиме підвищенню рівня довіри до суддівської влади та поваги до постановлених судом рішень. Успіх запроваджуваних реформ у сфері виконання судових рішень, зокрема у цивільному судочинстві, на нашу думку, великою мірою за-

лежатиме від якості кадрового забезпечення корпусу приватних і державних виконавців, встановлення ефективного контролю та невідворотності притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів виконавчого провадження у разі порушення норм чинного законодавства, невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків щодо виконання судових рішень та рішень інших органів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Курс цивільного процесу : підручник / [В. В. Комаров та ін.]; за ред. проф. В. В. Комарова; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
3. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект) : монографія / М. М. Ясинок. – К.: Алерта, 2014. – 385 с.
4. Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право : навчальний посібник / Т. М. Кілічава. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 352 с.
5. Цивільний процес : навчальний посібник. / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.]; за ред. Ю. В. Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 172 с.
6. Фурса С. Формування теоретичних основ виконавчих процесуальних правовідносин: сутність, система, ознаки, та класифікація / С. Я. Фурса // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – Вип. 95. – С. 12–16
7. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 92.
8. Про внесення змін до Конституції України (в частині правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // Голос Укря. – 2016. – № 118.
9. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII // Голос України. – 2016. – № 122–123.
10. Чумак О. О. Практика організації діяльності органів примусового виконання рішень іноземних держав [Електронний ресурс] / О. О. Чумак // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 813–817. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
11. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII // Голос України. – 2016. – № 122–123.
12. Солоняр А. В. До питання запровадження інституту приватних виконавців в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Солоняр, В. В. Васильєва // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 1. – С. 65–68. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/44373>
13. Марченко М. Становлення приватного виконавця в Україні / М. Марченко // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 25–29.

Статья содержит анализ основных новелл законодательства в сфере исполнения судебных решений в гражданском судопроизводстве Украины. Раскрыто понятие, приведена классификация судебных решений в гражданском судопроизводстве Украины, а также содержание правоотношений по исполнению судебных решений. Дана положительная оценка введению института частных исполнителей, а также рекомендации по эффективной реализации нового законодательства в сфере исполнения судебных решений в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, судебные решения, исполнение судебных решений, частный исполнитель.

The article contains analysis of main legislative innovations in the sphere of judgments execution in civil process of Ukraine. The notion of judgments is defined and their classification in civil process is provided, as well as meaning of legal relationship of judgments execution. The introduction of private executors is positively estimated and some recommendations for efficient implementation of new legal provisions in the sphere of courts' judgments in civil process execution are elaborated.

Key words: civil judicature, judgments, execution of judgments, private executor.

